

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צט עמוד ב

תניא, רבי יוסי אומר: אפי' סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית - אין בכך כלום, אלא מה אני מקיים לפני תמיד? שלא ילין שלחן בלא לחם. א"ר אמרי: מדבריו של ר' יוסי נלמוד, אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, קיים מצות +יהושע א'+ לא ימוש (את) ספר התורה הזה מפיך. אמר רבי יוחנן משום ר' ש בן יוחי: אפי' לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית - קיים לא ימוש, ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ. ורבא אמר: מצוה לאומרו בפני עמי הארץ. שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית. ופליגא דר' שמואל בר נחמני, דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן: פסוק זה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה, ראה הקדוש ברוך הוא את יהושע שדברי תורה חביבים עליו ביותר, שנאמר: +שמות לג+ ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל, אמר לו הקדוש ברוך הוא: יהושע, כל כך חביבין עליך דברי תורה? לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. תנא דבי ר' ישמעאל: דברי תורה לא יהו עליך חובה, ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן.

ש"ר יורה דעה סימן רמו

א ובשעת הדחק כו' - וכ"ה בסמ"ג עשין י"ב ומסיים בה ודבר זה אסור לומר לפני ע"ה מיהו בהגמ"י לא מייתי האי סיומא ואחריו נמשך הרב ונראה שטעמא דגרסינן במנחות (דף צ"ט ע"ב) אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש

תוספות מסכת מנחות דף צט עמוד ב

לא יהו עליך חובה - כאדם שיש לו חוב ואומר מתי אפרענו ואפטר כך לא יאמר אשנה פרק אחד ואפטר שאי אתה רשאי לפטור את עצמך מהן כך פירש בקונטרס עוד יש לפרש לא יהו עליך חובה שלא תעסוק אלא בהן ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן שלא תעסוק בהן כלל אלא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ אי נמי לא יהו עליך חוב ללמוד כל התורה כדתנן במסכת אבות (פ"ב מט"ז) לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל.

שפת אמת מסכת מנחות דף צט עמוד ב

שם בגמ' מה ללמוד חכמת יונית צ"ע אי אין צורך בזו החכמה תיפוק לי' דאסור מטעם ודברת במ ולא בדברים אחרים כדאמרין ביומא (י"ט ב) השח שיחת חולין עובר בעשה ול"ת ואי אית בי' צורך א"כ הלא יפה ת"ת עם ד"א תנן ור"י עצמו ס"ל בברכות (ל"ה ב) גבי ואספת דגן הנהג בהם מנהג דרך ארץ ואפשר דהקפידה בחכמת יונית שהוא עיין והוי בכלל ולא יסורו מלבבך שהעיון בדברים אחרים מבטל והגית בו יומם ולילה שעיקר הגיון בעיון ומחשבת הלב:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה עמוד ב

רבי חנינא בר פפא רמי: כתיב +הושע ב'+ ולקחתי דגני בעתו וגו', וכתוב: +דברים י"א+ ואספת דגן וגו'! - לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. תנו רבנן: ואספת דגן, - מה תלמוד לומר - לפי שנאמר: +יהושע א'+ לא ימוש ספר התורה הזה מפיך, יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: ואספת דגן - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: +ישעיהו ס"א+ ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: +דברים י"א+ ואספת דגן; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר: +דברים כ"ח+ ועבדת את אויבך וגו'. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן. אמר להו רבא לרבנן: במטותא מיניכו, ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי, כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולא שתא. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי - זו וזו נתקיימה בידן, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי - זו וזו לא נתקיימה בידן.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף ח עמוד א

ואמר רב גידל אמר רב: האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו - נדר גדול נדר לאלהי ישראל. והלא מושבע ועומד הוא, ואין שבועה חלה על שבועה! מאי קמ"ל? דאפי' זרוזי בעלמא, היינו דרב גידל קמייטא! הא קמ"ל, כיון דאי בעי פטר נפשיה בקרית שמע שחרית וערבית, משום הכי חייל שבועה עליה.

רש"י מסכת נדרים דף ח עמוד א

כיון דאי בעי פטר נפשיה בקרית שמע שחרית וערבית - דכיון דקרא ק"ש קיים לא ימוש דא"ר שמעון בן יוחי במסכת מנחות (דף צט ב) כל הקורא קרית שמע שחרית וערבית הרי זה קיים מצות לא ימוש וכיון דאי בעי פטר נפשיה מושגתם בקרית שמע דיוצא בה ידי חובתו מאותה שבועה דהר סיני משום הכי כי אמר אשנה פרק זה (אף על גב) דלא הוי מושבע בהכי דכבר פטר נפשיה ואהכי חל עליה שבועה.

ר"ן מסכת נדרים דף ח עמוד א

הא קמ"ל דכיון דאי בעי פטר נפשיה וכו' - מסתברא לי דלאו דווקא דבהכי מיפטר שהרי חייב כל אדם ללמוד תמיד יום ולילה כפי כחו ואמרינן בפ"ק דקדושין (דף ל) ת"ר ושננתם שיהו דברי תורה מחודדין בפיך שאם ישאלך אדם דבר שלא תגמגם ותאמר לו וכו', וק"ש שחרית וערבית לא סגי להכי אלא מכאן נראה לי ראייה למה שכתבתי בפרק שבועות שתיים בתרא דכל מידי דאתא מדרשא אף על פי שהוא מן התורה כיון דליתיה מפורש בקרא בהדיא שבועה חלה עליו והכא הכי קאמרינן כיון דאי בעי פטר נפשיה ממאי דכתיב בקרא בהדיא דהיינו בשכבך ובקומך בקרית שמע שחרית וערבית מש"ה חלה שבועה עליה לגמרי אפילו לקרבן והיינו דקאמר נדר גדול כלומר לכל דיניו כדבר הרשות וכבר כתבתי זה שם בראיות גמורות בס"ד.

שיטה מקובצת מסכת נדרים דף ח עמוד א

רנב"י כתב הרנב"י ז"ל וז"ל: ומשני הואיל ואי בעי פטר נפשיה בקריאת שמע שחרית וערבית משום הכי חיילא שבועתיה. פירוש להתחייב עליה שבועת בטוי אם לא קיים שבועתו לפי שלא נשבע בהר סיני על פרק זו ועל מסכתא זו דבקריאת שמע שחרית וערבית פטור מאותה שבועה. מיהו מידי והגית בו יומם ולילה לא פטר נפשיה אלא אם כן יעסוק בתורה כל היום. עד כאן.

רא"ם אבל הרא"ם ז"ל כתב וזה לשונו: דאי בעי פטר נפשיה בקריאת שמע עיקר הדבר במנחות פרק שתי הלחם. אם כן תלמוד תורה רשות לפיכך חלה דהא אמרינן מה הטבה רשות וכו'. ובהתכלת אמר דאפילו בעידן ריתחא לא ענשינן עליה כשאר עשה. ואי קשיא דמכל מקום איכא עשה דולמדתם אותם. ושמה האי חלה דקאמר מדרבנן ולא לחיובי קרבן בטוי. עד כאן.

שיטה דאי בעי פטר וכו'. ואפילו עשה ליכא מדקאמר התם ודבר זה אין מודיעים אותו לעם הארץ וחל מדאורייתא ולוקין.

קרבן אורה מסכת נדרים דף ח עמוד א

והר"ן ז"ל הביא ראייה מכאן לכל מילי דאתיא מדרשא דשבועה חלה עליו, דודאי חייב אדם ללמוד יום ולילה. אלא דממאי דכתיב בהדיא בשכבך ובקומך מצי פטר נפשיה בקריאת שמע שחרית וערבית. וכל היום מדרשא אתיא, ושבועה חייל עליו. ובמנחות פרק שתי הלחם (צ"ט ע"ב) מייתי הש"ס פלוגתא בזה, וכ"ע מודים דניתן רשות להנהיג מנהג דרך ארץ, לחרוש בשעת חרישה. וכן אמרו ז"ל (שבת ל"א ע"א) בשאלת דינו של אדם קבעת עתים לתורה, והרבה עשו כרשב"י כו' (ברכות ל"ה ע"ב) ואם כן אין מכאן ראייה מכרחת, כיון דיש עתים ושעות שרשות לעסוק בדרך ארץ, עליהם חיילא השבועה. ומכל מקום כ"ע מודים דשלימות המצוה הוא להגות בה יומם ולילה. והיינו דרשב"י אמר במנחות (שם) דבק"ש שחרית וערבית יוצא מצות לא ימוש. ואפילו הכי אמר (ברכות שם) אדם חורש בשעת חרישה תורה מה תהא עליה. כי תכלית השלימות שלא לזוע ממנה אפילו ברגע, כי היא מקום חיותנו כמשל הדג במים. אלא שעל צד ההכרח יוצא בק"ש שחרית וערבית. וכן לדעת ר' ישמעאל דניתן רשות לנהוג בהן מנהג דרך ארץ היינו גם כן הכרחית בלבד, ולעשות מלאכתו ארעי. והוא בגדר אחד עם זמן אכילה אשר היא הכרחית לקיום הגוף והנפש. ולא יחשב זאת לביטול תורה כי אם קיום תורה, וכמו שאמרו ז"ל (שם) זו וזו נתקיימה בידם. והיינו דאמר (מנחות שם) לדמא בן אחותו על לימוד חכמת יוונית צא ובדוק שעה שאינה לא יום ולא לילה כו'. דלדבר שאינו הכרחי כ"ע מודים שלא ניתן רשות להבטל.

אלא דקצת קשה הא דאמרינן התם (שם) ופליגא דר' שמואל בר נחמני דאמר פסוק הזה דלא ימוש לא חובה ולא מצוה אלא ברכה. משמע דפליג אכולהו תנאי. אמ"ד חובה, היינו ר' ישמעאל דסבירא ליה דיומם ולילה ממש קאמר. וארשב"י דאמר מצוה כל היום. אבל ידי חובתו יוצא גם בק"ש שחרית וערבית. וכמאן סבירא ליה. ועוד הא איכא כמה קראי בהגיון התורה יום ולילה. והגית בו יומם ולילה (יהושע א', ח'). ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהלים א', ב'). וצריך לומר נהי דאין בו מצוה וחובה אבל ברכה אית ביה. כי היא עיקר ההצלחה, ואין זולתה הצלחה אחרת. והחכם יבין מדעתו כי מה לו לרדוף אחר הצלחות המדומות, וגם אם ירדוף אחריהם אין בידו להשיגם. מוטב שירדוף אחר הצלחה השלימה וגם השג ישיג, ועל זה נאמרו מקראות האלו. ועיין תוס' ז"ל שכתבו דאפילו נשבע לבטל כה"ג חייל ע"ש.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יא עמוד א

ואם התחילו אין מפסיקין, מפסיקין לקריאת שמע. הא תנא ליה רישא אין מפסיקין! - סיפא אתאן לדברי תורה. דתניא: חברים שהיו עוסקין בתורה - מפסיקין לקריאת שמע, ואין מפסיקין לתפלה. אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו, שתורתן אומנותן. אבל כגון אנו - מפסיקין לקריאת שמע ולתפלה. והתניא: כשם שאין מפסיקין לתפלה כך אין מפסיקין לקריאת שמע! - כי תני היא - בעיבור שנה. דאמר רב אדא בר אהבה, וכן תנו סבי דהגרוניא, אמר רבי אלעזר בר צדוק: כשהיינו עוסקין בעיבור השנה ביבנה לא היינו מפסיקין לא לקריאת שמע ולא לתפלה.

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק א דף ג טור א/ה"א

אם התחילו אין מפסיקין ומפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפילה אמר רבי אחא קרית שמע דבר תורה ותפילה אינה דבר תורה אמר רבי בא קרית שמע זמנה קבוע תפילה אין זמנה קבוע אמר רבי יוסה קרית שמע אינה צריכה כוונה ותפילה צריכה כוונה אמר רבי מנא קשייתה קומי דרבי יוסה ואפי' תימא קרית שמע אינה צריכה כוונה שלשה פסוקין הראשונים צריכה כוונה מן גו דאינון ציבחר הוא מכוין רבי יוחנן אמר בשם ר' שמעון בן יוחי כגון אנו שעסוקין בתלמוד תורה אפי' לקרית שמע אין אנו מפסיקין ר' יוחנן אמרה על גרמיה כגון אנו שאין אנו עסוקין בתלמוד תורה אפי' לתפילה אנו מפסיקין דין כדעתיה ודין כדעתיה רבי יוחנן כדעתיה דר' יוחנן אמר הלואי מתפללין כל היום למה שאין תפילה מפסדת רבי שמעון בן יוחי כדעתיה דרבי שמעון בן יוחי אמר אילו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאיתייהיבת אוריתא לישראל הוינא

מתבע קומי רחמנא דאיתברי להדין לבר נשא תרין פומין חד דיהוי לעי באוריתא וחד דיתעביד בה כל צורכוי חזר ומר מה אין חד הוא לית עלמא יכיל קאים ביה מן דילטוריא דיליה אילו הוון תריי על אחת כמה וכמה אמר רבי יוסה קומי רבי ירמיה אטייא דרבי יוחנן כרבי חנניה בן עקיבה דתני כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפילה רבי חנניה בן עקיבה אומר כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפילה ולתפילין ולשאר כל מצותיה של תורה ולא מודי רבי שמעון בן יוחי שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב ולית ליה לרבי שמעון בן יוחי הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו אילו לא נברא אמר רבי יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לעולם טעמיה דר' שמעון בן יוחי זה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון והא תנינן הקורא מיכן והילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה הא בעונתה חביבה היא יותר מדברי תורה אמר רבי יודן רבי שמעון בן יוחי על ידי שהיה חדיד בדברי תורה לפיכך אינה חביבה עליו יותר מדברי תורה אמר רבי באמרי לא תנינן אלא כאדם שהוא קורא בתורה הא בעונתה כמשנה היא רבי שמעון בן יוחי כדעתיה דרבי שמעון בן יוחי אמר העוסק במקרא מידה שאינה מידה ורבנין עבדין מקרא כמשנה

תלמוד בבלי מסכת יומא דף יט עמוד ב

תנו רבנן: +דברים + ודברת במ - במ ולא בתפלה, ודברת במ - במ יש לך רשות לדבר, ולא בדברים אחרים. רבי אחא אומר: ודברת במ - עשה אותן קבע, ואל תעשם עראי. אמר רבא: השח שיחת חולין - עובר בעשה, שנאמר ודברת במ - במ ולא בדברים אחרים, רב אחא בר יעקב אמר: עובר בלאו, שנאמר +קהלת א+ כל הדברים יגיעים לא יוכל איש לדבר.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו

סעיף א

א] כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, ב] בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, ג] אפילו בעל אשה ובנים, (א) ד] חייב (ב) לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ה] ביום ובלילה, שנאמר: והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח). א ו] ובשעת הדחק, אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית, לא ימוש מפיק (ישעיהו נט, כא) קרינן ביה (הגהות מיימוני פ"א סו"ג עשין י"ב). ז] ומי שא"א לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים. הגה: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו (טור). ח] ויכול אדם להתנות עם חבריו שהוא יעסוק בתורה והוא ימצא לו פרנסה ב ויחלוק עמו השכר, ג אבל <א> אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו (א) חלקו בשביל ממון שיתנו לו. (תא"ו נתיב ב' מש"ס דסוטה).

שנות אליהו משנה מסכת פאה פרק א

(א) ותלמוד תורה: נמי אין לה שיעור לא למטה ולא למעלה • דכתיב והגית בו יומם ולילה, וא"כ אין לה שיעור למעלה • ולמטה נמי דפעמים בתיבה אחת פוטר. והא דאיתא בגמרא קרא קריאת שמע ערבית ושחרית כאילו קיים והגית בו יומם ולילה • לא בא לאפוקי שאיני יוצא בתיבה א' אלא ק"ש הוא חיוב על כל אחד לקרות שחרית וערבית, וע"ז אמרו דאם קרא כו' אז אפילו תיבה א' א"צ ללמוד ויצא בק"ש • והא דכתיב והגית כו' כיון שיוצא בתיבה אחת • היינו דאלו לא הוי כתיב והגית ה"א שאינו צריך אלא תיבה א' ולא יותר אף שיש לו פנאי ללמוד • לכך נאמר והגית כו' לומר שחייב אדם ללמוד תורה יום ולילה. אך אם צריך לעסוק במצוה או בדרך ארץ שהוא ג"כ מצוה אזי הוא פוטר את עצמו בתיבה אחת ונקיט התנא הא דאין לת"ת שיעור למטה להורות שצריך האדם מאד מאד לחבב את התורה דבכל תיבה ותיבה שלמד בה הוא מצוה בפ"ע • והראיה שיוצא בתיבה אחת מצות לימוד התורה שהיא שקולה נגד כל המצות • והכלל בזה שאין מבטלין ת"ת אפילו למצוה אם יכולה להעשות על ידי אחרים • והשכל מחייב בזה מפני שכל תיבה ותיבה בפ"ע הוא מצוה גדולה והיא שקולה נגד כולם • א"כ כשלומד למשל דף א' מקיים כמה מאות מצות • וא"כ בודאי יותר טוב לקיים מאה מצות ממצוה אחת • רק כשאי אפשר לקיים ע"י אחר אזי רשאי לבטל ולזה שונה התנא הא דת"ת אין לה שיעור למטה להורות כנ"ל או כשצריך לאכול שהוא ג"כ מצוה • ולולי זאת לא היה לנו פנאי לעשות איזה מצוה או לאכול דכתיב והגית בו יומם ולילה • לכך משמיענו דלפעמים אף בתיבה אחת יוצא:

אור שמח הלכות תלמוד תורה פרק א

ביומא דף י"ט ע"ב, השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר (דברים ו, ז) ודברת במ, והנה נראה דרבה אזיל אם קריאת שמע דרבנן, ומוקי ודברת במ לדברי תורה (ברכות יג, ב), אבל למאי דקי"ל דעל ק"ש קאי אין שייך זה לדרוש במ ולא בדברים בטלים, ונראה לי לבאר, דבאמת כל המצוות המה שווים לפחות שבפחותים ולמשה רבינו ע"ה, דתורה אחת יהיה לכם כתיב (במדבר טו, כט), וחייב המצוה גבול יש לה, כמו נטילת אתרוג בנינוע בעלמא יצא, רק המדקדקים נושאים אותו כל היום וכיו"ב, ולכך לא כתבה התורה מדות רק ברמז, דלמשל מדת הנקמה (יומא כג, א) כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר (כתובות יז, א) ומלך שמחל כו', ולכך אין זה חוק בפרט שווה לכלל הישראלי, רק כל אחד לפי ערכו, רק נקימה דממון זה שווה לכולם, וכן בגאווה וכי"ב, וכן לפני משורת הדין, ובקור חולים וקבורה וכו', והדברים ארוכים בספרי המחקר. ונמצא מצוות ת"ת אשר בוודאי אם יבקש האדם טרף ומזון בכ"ז אינו נחשב למפריע מצוות ת"ת, ואספת דגניך כתיב (דברים יא, יד), וכן למשל אדם חלוש המזג, וכן כל אחד לפי ההכרחיות שלפי הרגלו, וכן לפי טוהר נפשו של אדם, כי אינו דומה בחיוב ת"ת האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הזך ונקשרה בעבותות אהבה לתלמוד תורה, לאיש אשר כוחות נפשו נרפים ועצלים, לכן איך היה מחוק הבורא לחוק חיוב ת"ת לכלל ישראל, ונתן תורת כ"א בידו, ואין לאל יד האנושי ליתן המדה האמיתית לזה, לכן באו חכמים ופירשו לנו גדר מרכזן האמיתי של ת"ת, ק"ש בשחרית, ק"ש בערבית, קים והגית בה יומם ולילה (מנחות צט, ב), כיון שלומד קבלת המצווה ואזהרתה בשחרית ובערבית כבר קיים מצוותה, אולם יתר מזה הוא בכללי המצוות אשר נבדלו ונפרדו בזה כל איש לפי ערכו ומהותו, והיא כמו הסר מן המדות המגונות אשר נפרדו זה מזה, ובוודאי צריך להתעצם בה האדם בכל יכלתו, כי כפלה התורה הרבה פעמים ענין למודה,

וצריך האדם להלהיב נפשו לשקוד על דלתותיה, כאשר הרבו לדבר בזה הספרים הקדושים, ולכן אמר (שמות יח, כ) והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות, ודבר השווה לכולם והודעת כו' ילכו בה ואת כו' אשר יעשון, שבזה אינו שוה, רק כל אחד לפי מה שהוא אדם.

ולכן אמרו בנדרים דף ח' ע"א הא קמ"ל כיון דאי [בעי] פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבית משו"ה חייל שבועה עליה, שזה מה שמחוייב ללמוד בכל כוחו אינו מן החוקים הכוללים סוג הישראלי, ואין זה מצווה פרטית, ולכן חייל שבועה עלה, כמו בשבועה שלא אתכבד בקלון חבירו וכי"ב, ואין נוח לי מה שלמד הר"ן שם מהא דדבר דאתיא מדרשא חייל שבועה עלה, וכמו חצי שיעור, אשר זה פרטי החוקים המצויים ע"ז כל בני ישראל בלי הבדל כלל, והבן ודו"ק.

ובזה יבואר לנו עוד דבר נכון, דזה אם יש מצוה לקיים מבטלין ת"ת, כמו לאכול מצה, לנטול לולב, אפילו לרשב"י (עיין ירושלמי שבת (פ"א ה"ב)) וכן לקבוע מזוזה ולעשות ציצית, אבל להכניס עצמו לחיוב, מצוה ת"ת עדיף, דבאמת לימוד הת"ת שוה לכולם, וכל מצוותיה של תורה אינן שווין לדבר אחד מדבריה, ומ"מ מבטלין למצות אלו, דאילו חוקים כוללים כל עם ישראל בחובה אחת מן משה רבינו ע"ה עד הפחות בעם, ומבטלין אותה לחוקים הכוללים, אבל להכניס עצמו לחיובה בוודאי מצות ת"ת עדיף, דהיא חביבה על הקדוש ברוך הוא ביותר, וז"ב, [ודע דמצוות ת"ת הוא מן קרא דושננתם וכמה פסוקים, דאילו פסוק והגית בו יומם ולילה הוא בדברי קבלה].

ומדברי רבינו נראה דהך דקרא ק"ש שחרית וערבית לאו דווקא ק"ש, רק הגדר הוא קביעת זמן ביום ובלילה, וזה לשונו, ואפילו עני כו' כו' חייב לקבוע זמן ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א, ח) והגית בו יומם ולילה עכ"ל, ולשמואל פירשה התורה בעצמה גדר החיוב האמיתי המתיחס לכל בלי הבדל, ודברת במ בשכבך ובקומך בד"ת כתיב (ברכות יג, ב), ולעני"ד נראה, דאף למ"ד מצוות אינן צריכין כוונה מ"מ בעי שיהיה יודע בעת קריאתו שמע שזהו דברי תורה ויוצא בה ידי חובת למודה, ולכה"פ מה שלומד דברי תורה צריך לדעת, ולכן אמר רבא מנחות צ"ט ע"ב [אף דסובר מצוות אין צריכות כוונה] מצווה למידענהו לע"ה, שבזה ידעו שלומדים ד"ת, ולענין לצאת בה ידי חובת ת"ת נראה ברור דצריך מן התורה לאמר כל הפרשה של ק"ש [אף דלענין ק"ש סגי בפסוק אחד לדעת רבים, ועיין חינוך] דצריך לאמר חיוב דיני ת"ת ואזהרת למודה, ובפסוק ראשון לא סגי, רק לענין ק"ש דהוא קבלת עול מלכות שמים סגי בפסוק אחד מה"ת.

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה יא

והמצוה הי"א היא שצונו ללמוד חכמת התורה וללמדה וזה הוא שנקרא תלמוד תורה והוא אמרו (שם) ושננתם לבניך. ולשון ספרי לבניך אלו תלמידיך וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בניו שנאמר ויצאו בני הנביאים. ושם נאמר ושננתם שיהו מחודדין בתוך פיך כשאדם שואלך דבר לא תהא מגמגם לו אלא אמור לו מיד. וכבר נכפל הצווי הזה פעמים רבות, ולמדתם ועשיתם, למען ילמדו (פ' וילך). וכבר התפזר הזרז על מצוה זו ולשקוד בה תמיד במקומות הרבה מן התלמוד. ונשים אין חייבות בה מאמרו בה (פ' והא"ש) ולמדתם אותם את בניכם ואמרו בניכם ולא בנותיכם כמו שהתבאר בגמר קדושין (כט ב, ל א):

ספר יראים סימן רנד [דפוס ישן - כה]

תלמוד צוה הב"ה שילמדו ישראל את התורה ויעמלו בה דכתיב בפ' ואתחנן ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ואמרינן בקדושין פ"א [כ"ט ב'] היכא דלא אגמריה אבוה מחייב איהו למיגמר נפשיה דכתיב ולמדתם לעשותם. והנשים פטורות מן התלמוד כדאמרינן בקדושין פ"א. והיא מנלן דלא מחייבא לתלמוד דכתיב ולמדתם קרי ביה ולמדתם את בניכם כל שאחרים מצווים ללומדו מחייב איהו למיגמר. והיא מנלן שאין אחרים מצוין ללמדה דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם. פי' התלמוד לא ילמוד אדם בלא סברא ויקרא ולא ידע מה יאמר אלא שצריך לשמש ת"ח וללמוד סברתם. כדאמרינן בסוטה פ' היה נוטל [כ"א ב'] היכי דמי רשע ערום עולא אמר זה שקרא ושנה ולא שימש ת"ח. פי' שמראה עצמו יודע ואינו יודע לפרש מה שקורא. ותניא [כ"ב א'] קרא ושנה ולא שימש ת"ח הרי זה עם הארץ ר' שמואל בר נחמני אמר הרי זה בור ר' אבא בר יעקב אמר אמגושי. ואמרינן בברכות פ"ק [ו' ב'] אגרא דשמעתא סברא. וגדולה מצות תלמוד לפני המקום. כדאמרינן בקדושין [מ' ב'] נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. ותניא [פיאה רפ"א] ותלמוד תורה כנגד כולם. יש לשאול. דאמרינן בקדושין תלמוד גדול ממעשה ובב"ק שלהי פ"א [י"ז א'] אמרינן קיים אמרינן לימד לא אמרינן. פי' על צדיק שנפטר אמרינן קיים מה שכתוב בתורה לימד לא אמרינן. ומקשה תלמודא והא אמר מר גדול תלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה. פי' והא אמר מר בקדושין ופי' רש"י מי נתלה במי קטן נתלה בגדול אלמא קיים עדיף. וההיא דקדושין אין לפ' אלא תלמוד גדול. יש לתרץ דבב"ק קיים אמרינן לימד לא אמרינן משמע הא לימד אמרינן ומדלא הזכיר התלמוד משמע משום הכי לא רצה להזכיר דקיים אמרינן. יש לתמוה קצת למה לא הצריכו מצות ושננתם בשכיבה וקימה כק"ש דאורייתא דבשכבך ובקומך אתרווייהו קאי דכתיב ושננתם לבניך ודברת במ בשבתך בביתך ובדרכך ובשכבך ובקומך.

ספר החינוך מצוה תיט

מצות תלמוד תורה

(א) מצות עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה, כלומר כיצד נעשה המצוות ונשמור ממה שמנענו האל ממנו, ולדעת גם כן משפטי התורה על כיוון האמת, ועל כל זה נאמר [דברים ו', ז'], ושננתם לבניך, ואמרו זכרונם לברכה [ספרי כאן], בניך, אלו תלמידיך, וכן אתה מוצא שהתלמידים קרויין בניו, שנאמר [מלכים ב' ב', ג'], ויצאו בני הנביאים. ושם נאמר, ושננתם, שיהיו מסודרין בתוך פיך, כשאדם שואלך דבר אל תהא מגמגם לו, אלא תהא אומר לו מיד. ונכפלה מצוה זו במקומות רבים שנאמר [דברים ה', א'], ולמדתם ועשיתם, למען ילמדו [שם ל"א, י"ב], ולמדתם אותם את בניכם [שם י"א, י"ט].

שורש מצוה זו ידוע, כי בלמוד ידע האדם דרכי השם יתברך, וזולתו לא ידע ולא יבין ונחשב כבהמה.

שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה קונטרס אחרון פרק ג

... והנה חילוק זה שבין מצות ידיעת התורה כולה למצות והגית בו יומם ולילה (שזו נדחית מפני מצות עשה שאי אפשר לעשות[ה]) ע"י אחרים ולא מצות ידיעת התורה דעדיפא מינה), הזכר ג"כ בתוספות דמנחות דף ס"ד ע"ב ד"ה ארור כו' לענין לימוד חכמת יונית, דמי שלמד כבר כל התורה כולה כבן דמא שרי ליה דוקא [ולא למי שלא למד עדיין], למ"ד דבק"ש שחרית וערבית קיים לא ימ[ו]ש, והיינו רשב"י במנחות דף צ"ט...

... אבל לענין קבע ועראי לא פליגי ר' ישמעאל ור' שמעון, דכ"ע ס"ל דמדינא שרי עד שיהיה לו די מחסורו, ומשום הכי לא נתנה תורה שיעור וקצבה למלאכה ולא לתלמוד תורה. ואתי שפיר הא דתנן דתלמוד תורה היא מדברים שאין להם שיעור אפילו למטה ע"ש בירושלמי. ומשום הכי נמי פסק הסמ"ג כרבי אמי במנחות, והיינו בשעת הדחק שאי אפשר בענין אחר למצוא די מחסורו (ולא משום דכדאי ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק). ואתי שפיר נמי דדורות האחרונים לא עברו אדאורייתא ח"ו, אלא אמדת חסידות לחיות חיי צער כדי לזכות בכתר תורה, שאי אפשר אלא בתורתו קבע. ודורות הראשונים מתוך שחסידיהם הם היתה מלאכתן מתברכת למלאכת די מחסורן במלאכת עראי. אבל ראוי ונכון לכל אדם לקבל עליו אפילו חיי צער, גם אם לא יזכה להיות מלאכתו מתברכת כדי לזכות בכתרה של תורה, שאי אפשר כלל במלאכתו קבע. ודורות האחרונים טעו בדמיונות כמו שנתבאר לעיל. ואתי שפיר נמי מ"ש הטור או"ח סי' קנ"ו דמדת חסידות לעשות תורתו קבע כו'. ומשום הכי נמי אמרו דהלל דוקא היה מחייב את העניים (ואשכחן כהאי גוונא עונש על ביטול מצוה אף שפטור מדינא, גבי ציצית כרב קטינא פרק התכלת, לפי דעת הטור וש"ע סי' כ"ד, דלא ס"ל כמ"ש המרדכי שם דדוקא במי שמחזר עלילות כו'), על שלא נהגו במדת חסידות כמותו לסבול חיי צער כדי לזכות בכתר תורה [וכהאי גוונא אשכחן בצרפית שאמרה לאליהו להזכיר עוני ולהמית כו', אף על פי שהיתה צדקת]...

... ומיהו היינו דוקא במי שראוי לכך שדעתו יפה להצליח בלימודו ולהיות ת"ח דומיא דהלל, וכן דורות (הראשונים) האחרונים מיידי בכהאי גוונא, מדקאמר לא נתקיים מכלל דראויים להתקיים, אבל בעל הבית דלאו בר הכי הוא לזכות בכתר תורה לעולם, אין עליו שום עונש אם לא ינהוג במדת חסידות זו. ואדרבה מוטב שירבה בסחורה להחזיק תלמידי חכמים. ואתי שפיר הא דאמר ר' יהושע בפ"י דנדה מרבה בסחורה כו', אף על גב דס"ל בירושלמי פ"ק דפאה דוהגית בו יומם ולילה כמשמעו. ואתי שפיר נמי הא דא"ר אמי ורשב"י במנחות גם שלא בשעת הדחק לדי מחסורו בצמצום לבד אלא אפילו בהרוחה, כמשמעות המדרש בתלים א' דאין לנו פנאי סתם, וכדאיתא בהדיא בתנחומא פרשת ויקהל זה רץ לזיתו כו', דהיינו להרוחה בין ושמן, בבעל הבית דלאו בר הכי הוא. ואין בזו מדת חסידות, דא"כ איך יתקיימו בנו חכמי ישראל, דעם הארץ גמור שונא החכמים, אלא בסתם בעלי בתים שהם במקרא ובמשנה, כדתינא בריש פ"ק דברכות אדם בא מן השדה בערב כו' רגיל לשנות שונה כו'.

שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק ג

סעיף א

וכל מי שדעתו וכח זכרונו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה כולה הרי זה^(*) לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תורה שבעל פה כולה שהן כל ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה שהן פירוש כל התרי"ג מצות בתנאיהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים ואח"כ ישא אשה ויעסוק אח"כ כפי הפנאי שלו בעיון ופולפול כל ימיו כפי כחו שאם ישא אשה תחלה יהיו רחיים בצוארו טרדת פרנסת אשתו ובניו ולא יוכל לעסוק בתורה כראוי כל כך ללמוד ולזכור כל ההלכות בטעמיהן שהן פירוש התרי"ג מצות ועיקר התורה שבעל פה ולכן נדחית מפני לימוד זה מצוה רבה של פריה ורביה אף שהיא גדולה מכל המצות והוא שאין יצרו מתגבר עליו ויכול ללמוד בלא הרהורי עבירה רק שרוצה לישא כדי לקיים מצות פריה ורביה והרי הוא פטור ממנה כי היא נדחית מפני מצות תלמוד תורה השקולה כנגד כל המצות. ולא אמרו שמבטלין ומפסיקין מתלמוד תורה כדי לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כמו שיתבאר אלא להפסיק לפי שעה וזמן מה שאין בו אלא ביטול מצות העסק ולימוד התורה תמיד אבל לא ביטול מצות (מ)ידיעת התורה באר היטב בפירושה שהן

ההלכות כולן בטעמיהן בדרך קצרה.

ולכן בימיהם שהיו לומדים עם הנערים מבן עשר שנים ואילך חמש שנים משנה וחמש שנים תלמוד שהם הטעמים בדרך קצרה אם לא היה נושא כשעברו עליו עשרים שנה היה עובר על מצות עשה של תורה פרו ורבו ותחלת זמנה הוא מבן שמונה עשרה כי גם אחר הנישואין יוכל ללמוד ב' או ג' שנים בלי טרדה גדולה כל כך בטרם יוליד בנים הרבה:

סעיף ב

ומי שאי אפשר לו בלא אשה מפני שיצרו מתגבר עליו עד שנמצא שאין לבו פנוי ישא אשה תחלה כדי ללמוד בטהרה בלי הרהורים ואח"כ ילמוד תורה שבעל פה כולה.

ואף שיש לו בנים וצריך לעסוק במלאכה לפרנס אשתו ובניו ואינו יכול לעסוק כל היום כולו בתורה שיוכל ללמוד את כולה ולזכור היטב כל ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה בעשר שנים כמו העוסק בה כל היום כולו הרי אמרו לא עליך המלאכה לגמור וגם אי אתה בן חורין ליבטל הימנה מלהרבות ולהוסיף בה מדי יום ביום עד שילמוד ויזכור את כולה ע"י שיחזור עליה כראוי ואם לא יגמור בעשר שנים יגמור בעשרים שנה או יותר.

וחייב הוא מן התורה לקבוע לו עת גדולה לתלמוד תורה בכל יום כמו חצי היום לפחות מלבד לימוד הלילה ולא יעסוק במלאכה כל היום או רובו שנאמר ודברת בם והלא כבר נאמר ושננתם ומה תלמוד לומר ודברת בם שלא יהא כל דיבורך אלא בם כלומר שתעשה עיקר ולא טפלה ועל כן חייב לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי.

וכשיעשה כן יוכל גם כן לבא עכ"פ לידי ידיעת עיקר התורה שבעל פה כולה שהוא פירוש התרי"ג מצות כהלכותיהן בתנאיהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים מה שאין כן העושה מלאכתו קבע ותורתו עראי לא יוכל לבא לעולם לידי ידיעת התורה שבעל פה כולה כי במשך ואורך הזמן יותר מדאי ישכח הראשונות ולא תועיל לו החזרה שחזר עליה כל כך כמו שחזר העושה תורתו קבע ואם יחזור עליהן הרבה יותר מדאי לא יהיה לו זמן כל כך ללמוד ולהוסיף עוד הרבה בלימודו ולחזור עליו כראוי ועוד כי להעמיד גירסתו ולימוד התורה שבעל פה כולה שלא תשתכח ממנו אין הדבר תלוי בחזרה לבדה שיחזור פעמים רבות מאד אלא גם בעזרת ה' וישועתו כי יש יגע מאד לחזור על לימודו פעמים אין מספר ואף על פי כן משכח בזמן קרוב כי הוא שכן גדול בטבעו ותולדתו **ואין הקדוש ברוך הוא עוזר לזה שעושה מלאכתו קבע ותורתו עראי אלא למי שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי ומשליך יהבו על ה' כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט עסק ומלאכה** וכך אמרו חכמים דורות הראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם עראי זה וזה נתקיים בידם ודורות האחרונים שעשו תורתם עראי ומלאכתם קבע זה וזה לא נתקיים בידם:

סעיף ג

ולכן מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי יעשה מלאכה בכל יום מעט כדי חיינו בלבד ויסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו כמו שאמרו חכמים כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואין לו

לחוס על נפש אשתו ובניו יותר מעל חיי נפשו שהם בצער ולזה ודאי תספיק לו מלאכת עראי בישועת ה' והצלחתו בלי הזכרת מעשה נסים.

ולכן אמרו חכמים שהלל מחייב את העניים בדין שמים על שמבטלים מצות תלמוד תורה מחמת טרדתם במזונותיהם כל היום או רובו ואין עושין כהלל שהיה חוטב עצים בכל יום ומשתכר חצי דינר והיה נותן חציו לשומר בית המדרש שהיה בשדה בימיהם ומחציו היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו דהיינו ג' פונדיונות ובכל פונדיון היה ניקח בימיהם לחם כשש בצים ומזה היה מוציא גם שאר הוצאות ביתו וגם לשבתות וימים טובים ואף שאין כל אדם יכול לעשות כן ממש כהלל מכל מקום דנין על שלא רצה לעשות כעין מעשה הלל לחיות חיי צער.

וגם מי שלמד כבר כל התורה קודם שנשא והוליד וזוכרה היטב חייב לעשות תורתו קבע לחזור על הראשונות ולהעמיק בעיון ולסבור ולהבין דבר מתוך דבר כפי יכלתו ומלאכתו עראי כמו שקבלו חכמים בפירוש הפסוק ודברת בם:

סעיף ד

וכל זה בתלמיד חכם שלמד או שדעתו יפה ומצליח בתלמודו ויוכל להיות תלמיד חכם ללמוד כל התורה שבעל פה מהתלמוד והפוסקים כמו הרא"ש וב"י.

אבל מי שלא הגיע למדה זו שיוכל ללמוד טעמי ההלכות ומקורן ואפילו בלימוד המביא לידי מעשה לבדו רק הלכות פסוקות לבדו

אף אם יעשה תורתו קבע מחמת קוצר דעתו ונקרא בור וכמו שאמרו על פסוק אדם אחד מאלף מצאתי אלף נכנסים למקרא יוצאים מהם מאה מאה נכנסים למשנה כו' **אינו חייב לחיות חיי צער ולעשות מלאכתו עראי כדי להרבות בלימוד שאינו מבין על בוריו שהוא לימוד ההלכות בלי טעמים כמו שנתבאר למעלה וגם עתיד לשכחו אלא אם כן עושה במדת חסידות ואהבת התורה.**

אבל מן הדין יוצא ידי חובתו בקביעות עתים לתלמוד תורה לקיים מה שכתוב והגית בו יומם ולילה בקביעות עתים ביום ובלילה

בכדי ללמוד ולזכור היטב לימוד המביא לידי מעשה בלבד שהוא חובה על הכל דהיינו השולחן ערוך מהלכות הצריכות לכל אדם

לידע אותן בלי שאלת חכם ולימוד בהגדות ומדרשים או ספרי מוסר שנבנו על מדרשי חכמים שדבריהם תורה וקבלה ולא שכל אנושי כמו שנתבאר למעלה.

ושאר כל היום יעסוק במשא ומתן כדי שיוכל להחזיק ידי תלמידי חכמים שהם לומדי התורה יום ולילה עד שיודעים הלכותיה

בטעמיהן על בורין ויהא נחשב לו כאלו למד כן ממש בעצמו ותורתם נקראת על שמו כמו שפירשו חכמים בפסוק שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך וגם יוכל למלאות מחסורי בניו ובנותיו בהרחבה קצת כדי שיוכלו בניו לעסוק בתורה כראוי ולהדריך בנותיו בדרך ישרה כמו שיתבאר בהלכות צדקה.

ואם אירע לפעמים גודל טרדה במשא ומתן עד שלא יוכל ללמוד כל העת הקבוע לו ביום וכן בלילה יוכל לצאת ידי חובת מצות והגית בו יומם ולילה אפילו בלימוד מועט כמו פרק אחד ביום וכן פרק אחד בלילה ובשעת הדחק שהטירדה גדולה יותר מדאי ואין לו פנאי אפילו פרק אחד יוכל לצאת ידי חובתו בקריאת שמע שחרית וערבית לקיים מצות והגית בו יומם ולילה ביום ההוא שהוא שעת הדחק ואי אפשר בענין אחר.

וכן אפילו מי שדעתו יפה ויוכל ללמוד טעמי ההלכות מהתלמוד שצריך לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי אם אירע לו לפעמים שצריך להתעסק במלאכתו ופרנסתו כל היום כולו ואי אפשר לו ליפנות ממנה כלל בלי הפסד יקיים גם כן מצות והגית בו יומם ולילה בפרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית ובשעת הדחק מאד שגם זה אי אפשר לו יוכל לצאת ידי חובתו בקריאת שמע שחרית וערבית.

וכן מי שהוא בעל יסורים או שהוא זקן מופלג שתשש כחו ואינו יכול לעסוק תמיד בתורה חייב לקבוע לו עתים לתלמוד תורה ביום ובלילה כפי כחו ויכלתו ואם אינו יכול לקבוע עתים גדולים יוכל לצאת ידי חובתו בפרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית:

סעיף ה

וכל זה במתפרנס ממעשה ידיו ממש אבל אם מלאכתו נעשית על ידי אחרים וכן המתפרנס מהצדקה של קהל או יחידים חייב

לעסוק בתורה יומם ולילה ממש בכל ענין ואינו יוצא ידי חובתו כלל מן התורה בקביעות עתים גם אם דעתו קצרה ללמוד טעמי

ההלכות שהרי נאמר בתורה סתם על כל אדם מישראל ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וגו' ופירשו חכמים לעשותם קבע ועיקר ומלאכתו עראי כשצריך למעשה ידיו אבל דברים בטלים כלל לא ואם שח עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים בטלים וזה שקובע עתים לתורה דרשו עליו חכמים שהוא מיפר תורה כמ"ש עת לעשות לה' הפרו תורתך. ואפילו עני המחזר על הפתחים חייב לעסוק בתורה שאר כל היום וכל הלילה:

סעיף ו

וגם המתפרנס ממעשה ידיו ואפילו תורתו עראי בקביעות עתים לא הותר לו מן התורה אלא לעסוק בעסקיו שהם צרכי פרנסתו

ומשא ומתן ממה שאמרה תורה ואספת דגנך אבל לא בדברים בטלים לגמרי בין לדבר בין לשמוע כי בכל עת שאינו עוסק

בפרנסתו חייב לעסוק בתורה בכל עת שאפשר לו.

ואפילו כשהולך בדרך כמ"ש ובלכתך בדרך ואם מהלך יחידי ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו ושנים שמהלכין בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויים לישרף באש.

וכל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק עליו הכתוב אומר כי את דבר ה' בזה וגו' כלומר שדבר ה' אינו יקר וחשוב בעיניו כל כך לעסוק בו וכאלו מתלוצץ מדברי תורה ולכך כששנים יושבים יחד ואין ביניהם דברי תורה נקרא מושבם ביחד מושב לצים שנאמר בכתוב ובמושב לצים לא ישב כי אם בתורת ה' חפצו. וכל יושבי קרנות שהזכרו בדברי חכמים הם עמי הארץ שאינם יודעים ללמוד כלל ולפיכך אמרו ששיבת בתי כנסיות של ע[מ]ין הארץ מוציאים את האדם מן העולם:

סעיף ז

ולא בדברים בטלים בלבד אלא אפילו בחכמות העולם אסור לעסוק שנאמר ודברת בם שלא תערב עמהם דברים אחרים ואפילו מי שלמד כבר כל התורה כולה שמא יאמר למדתי חכמת ישראל אך ואלמוד חכמת אומות העולם תלמוד לומר ואת חקותי תשמרו ללכת

בהם אין לך רשות ליפטר מתוכם ואין צריך לומר תלמיד חכם שחייב לקיים והגית בו יומם ולילה ממש יצא ויבדוק שעה שאינה מן

היום ולא מן הלילה ועסוק בהם ומכל מקום באקראי מותר לתלמיד חכם ללמוד בשאר חכמות שיוכל ללמוד מתוכם דברי תורה

ויראת שמים ודרך ארץ אבל לא שאר העם. ובלבד שלא יהיו ספרי מינים שהם ספרי הפלסופים מאומות העולם שהיו מינים וכופרים

בהשגחה ובנבואה שאסור לקרות ולעיין בהם כלל אפילו באקראי ואפילו ללמוד מתוכם איזה מוסר ויראת שמים ולכן גם כשדבריהם

הובאו בספרי ישראל צריך לזהר מהם ועליהם אמרו חכמים שהקורא בספרים החיצונים אין לו חלק לעוה"ב ולא עסקו בהם מקצת חכמי דורות שלפנינו אלא כדי להשיב עליהם ולחזק דתינו והשעה היתה צריכה לכך לתשובת המינים מאומות העולם שהיו בדורותיהם

מתוכחים עם ישראל מה שאין כן בדורות אלו: